

## Błogosławiony

### ks. Józef Sebastian Pelczar, biskup przemyski (1842-1924)

Józef Sebastian Pelczar urodził się w miasteczku Korczyna k. Krosna nad Wisłokiem 17.01.1842 r. Jego rodzicami byli: Wojciech i Marianna z domu Mięśowicz - zamożni miejscowi rolnicy, którzy dochowali się czworga dzieci. Trzeci z nich Józef Sebastian w 1847 r., a więc w 6-tym roku życia rozpoczął naukę w miejscowej szkole parafialnej. Ujawniły się wówczas jego zdolności, toteż i ks. katecheta i nauczyciel sugerowali rodzicom dalsze kształcenie syna. Ich rady, jak i zapewne ambicje rodziny, obok ich zamożności sprawiły, że od 1850 r. uczęszczał do szkoły ludowej w Rzeszowie, co stwarzało możliwości kontynuowania nauki w gimnazjum. Rozpoczął ją w 1852 r., ale przed uzyskaniem matury przeniósł się do Seminarium Duchownego w Przemyślu, w którym w lipcu 1860 r. zdał z wyróżnieniem egzamin dojrzałości<sup>1</sup>.

W tym samym roku rozpoczął w seminarium, studia teologiczne a po ich ukończeniu, 17.07.1864 r. otrzymał święcenia kapłańskie z rąk ówczesnego biskupa ordynariusza Antoniego Józefa Monastyrskiego (1863-1869). Od sierpnia t.r. 14 nastpnych miesięcy spędził w Samborze, jako wikary. Okres od 19.12.1865 do 17.04.1868 r. przeżył w Rzymie - gdzie uzyskał stypendium naukowe, co umożliwiło mu pogłębienie studiów. Mieszkał w nowo utworzonym Kolegium Polskim prowadzonym przez księży zmartwychwstańców, którzy wywarli wpływ na jego życie wewnętrzne<sup>2</sup>. System studiów obowiązujący wówczas w uczelniach papieskich, w których kładziono główny nacisk na pamięciową znajomość przedmiotów ułatwił ks. Pelczarowi uzyskanie doktoratu z teologii (10.12.1866 r.) i prawa kanonicznego (1.04.1868 r.), ale bez opanowania metody pracy naukowej.

Przed odjazdem z Rzymu został przyjęty przez ojca św. Piusa IX, z którym zetknął się osobiście pierwszy raz już w 1866 r., a potem wielokrotnie brał udział w nabożeństwach odprawianych przez niego, toteż darzył go ogromnym szacunkiem. Złożył też wizytę pożegnalną sekretarzowi stanu kardynałowi Jakubowi Antonelli. Po naukowych osiągnięciach rzymskich, wracając do diecezji mógł się spodziewać powierzenia mu wykładów w Seminarium Duchownym, ale ponieważ nie było w nim wolnego etatu, na obsadzenie kótręgo miały wpływ i władze państwowe, więc poprosił o posadę wikarego, a z proponowanych mu wybrał Wojutyce k. Sambora, czym prawdopodobnie jednak nie był zachwycony. Funkcje z tym związane objął w połowie lipca 1868 r. Mając tam sporo wolnego czasu poświęcił go na zbieranie materiałów do pierwszego swego opublikowanego dzieła "Życie duchowe czyli doskonałość chrześcijańska" t. 1-2 (Przemyśl 1873, wyd. 8, t. 1-3, Przemyśl 1923). Już w styczniu 1869 r. został ponownie przeniesiony do Sambora. W czasie 9 miesięcznej duszpasterskiej działalności pozostał po nim trwały ślad o charakterze charytatywnym w postaci założenia Towarzystwa Pań św. Wincentego à Paulo. W październiku tego roku objął obowiązki prefekta w Seminarium Duchownym w Przemyślu, a w następnym powierzono mu jako suplentowi wykłady z teologii pastoralnej w miejscowym Instytucie Teologicznym, w którym od 21.02.1871 r. został zwyczajnym profesorem tego przedmiotu. Ponadto w l. 1873-1877 jako zastępca profesora wykładał prawo kanoniczne. Był też od 1874 r. referentem w konsystorzu. Wiosną 1872 r. odbył 3-miesięczną podróż do Ziemi Świętej czego literackim rezultatem było dzieło "Ziemia Św. i Islam" cz. 1-2 Lwów 1875. W 1875 r. podjął nieudane starania o probostwo w Krasieczynie. Materialne i zdrowotne warunki w Seminarium Duchownym skłoniły go dopodjęcia starań o katedrę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Dzięki poparciu wpływowych osób 19.03.1877 r. otrzymał

---

<sup>1</sup> J. S. Pelczar, Autobiografia, (Mój życiorys), wyd. J. Bar, "Prawo Kanoniczne", r. 9(1966) nr 1-2 s. 265-272; Tenże, Krótka kronika mojego życia, wyd. M. Kras, "Nasza Przeszłość", t. 29 (1968) s. 23-30; Niezgoda, Wiemy ideałom. Życie, działalność i duchowość Józefa Sebastiana Pelczara (1842-1924), Kraków 1988, s. 18-28.

<sup>2</sup> Pelczar, Autobiografia ... s. 277-279; Tenże, Krótka kronika ... s. 38-81.

nominację na profesora zwyczajnego historii Kościoła na Wydziale Teologicznym UJ z obowiązkiem wykładania również prawa kanonicznego<sup>3</sup>.

W toku starań o katedrę na Uniwersytecie Jagiellońskim ks. Pelczar prócz podania i zalecającej go opinii biskupa przemyskiego Macieja Hirschlera przedłożył również dotychczasowe publikacje, których recenzentem mianowano ks. prof. Jana Drożdżewicza, a który ocenił je pozytywnie. W dniu 23.06.1877 r. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego wystosował zapytanie do Wydziału Teologicznego we Lwowie czy możliwe jest zatrudnienie na uniwersytecie w państwie austriackim profesora legitymującego się zagranicznym doktoratem. W odpowiedzi na to z 8.01.1878 r. Wydział Teologiczny we Lwowie przyznał, że powinno się w zasadzie uczynić zadość rozporządzeniu rządowemu z 6.06.1850 r., ale jeśli nominacji na profesora dokonuje cesarz, lub ktoś mający takie uprawnienie, to taka nominacja jest równoznaczna z nostryfikacją dyplomu. Ponieważ w cesarskim dekrete nominacyjnym na profesora nie wysunięto żadnego warunku odnośnie do nostryfikacji, więc jest to z nią równoznaczne i dalsze ewentualne starania o to, lwowski Wydział Teologiczny uważał za zbyteczne, a nawet ubliżające cesarzowi.<sup>4</sup>

Przystępując do podjęcia wykładów uniwersyteckich, ks. Pelczar przedstawił 13.04.1877 r. Ministerstwu Kultu i Oświaty ich program. W semestrze letnim 1877 r. będzie więc w wykładach z historii Kościoła od VI w. zgodnie z wymogami nauki i dotychczasowym stanem wiedzy w ciągu 9 godzin tygodniowo przedstawiał jego dzieje w języku łacińskim. Podstawą jego wykładów będzie podręcznik historii Kościoła używany i na Wydziale Teologicznym w Wiedniu, Claro Vascotti'ego "Institutiones Historiae Ecclesisticae". Natomiast w wykładach z prawa kanonicznego (5 g. tygodniowo) będzie się opierał na popularnym podręczniku Simona Aichnera, Compendium Juris Ecclesiastici, Brixen 1862. W 2-gim semestrze 1879 r. tymczasowo wykładał Pismo św. Nowego Testamentu, a w r. 1882/83 przeszedł na katedrę teologii pastoralnej, którą przyjął z dużym zadowoleniem. W 1. 1879 i 1880 podjął próby objęcia także placówek duszpasterskich częściowo zapewne dla zapewnienia sobie stałego mieszkania, a także ze względu na możliwości - jak sam pisał - łatwego dostępu do ambony, ale obie próby okazały się nieudane. Wkrótce jednak otrzymał nie tylko moralną satysfakcję w postaci kanonii katedralnej w kapitule krakowskiej, na którą instalował się 20.12.1880 r. Na płaszczyźnie prawa kanonicznego przestał wówczas należeć do diecezji przemyskiej. Wykłady, kazania i aktywność, którą rozwinął na Uniwersytecie zyskały mu uznanie na uczelni i w społeczeństwie krakowskim, dla którego jego kazania, obok kazań ks. Władysława Chotkowskiego stanowiły wydarzenia. W 1880/81 r. pełnił funkcję prorektora, w r. 1882/83 był rektorem. Uzyskał wtedy dla Uniwersytetu place pod budowę klinik i zaczął budowę Collegium Novum. Potem dwukrotnie był dziekanem Wydziału Teologicznego i jeden raz jego prodziekanem. W dużym stopniu dzięki jego zabiegom dokonano reorganizacji Wydziału Teologicznego, co wyraziło się w powiększeniu - o dwie - ilości katedr, podwyższeniu pensji profesorskich oraz przywróceniu mu prawa nadawania stopni doktorskich, przy czym przypadł mu w udziale jako pierwszemu zaszczyt nadania go (7.11) ks. Antoniemu Trznadłowi z diecezji przemyskiej.

Ponieważ kapituła krakowska nie miała zamiaru uznać ks. Pelczara jak i ks. prof. Stanisława Spisa prezentowanych przez Uniwersytet za pełnoprawnych kanoników, obaj najpierw wobec niej upomnieli się o nie, a gdy im odmówiono, sprawę przedstawili Stolicy Apostolskiej, która wyrokiem z 1.12.1883 r. przyznała im rację, co oznaczało dla nich nabycie uprawnień do mieszkania kapitulnego, udziału w sesjach i dochodach kapituły, odprawiania po kolei nabożeństw i głoszenia kazań w katedrze wawelskiej, na czym ks. Pelczarowi zapewne najbardziej zależało. "Zapłacił" jednak za to zwycięstwo utratą życzliwości u biskupa krakowskiego Albina Dunajewskiego i niechęcią grupy krakowskich księży. Natomiast korzystnym elementem tego sporu i wyroku rzymskiego było zrównanie ich we wszystkich prawach z pozostałymi członkami kapituły<sup>5</sup>.

---

<sup>3</sup> Pelczar, Krótka kronika ..., j.w. s. 82-89 Przemyśl; Archiwum Diecezjalne, Pelczar, teczka 1; T. Śliwa, Pelczar Józef Sebastian, Polski słownik biograficzny, t. 25 Wrocław 1980, s. 547.

<sup>4</sup> Kraków, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydz. Teolog., teczka S II 799.

<sup>5</sup> Pelczar, Krótka kronika ..., j.w. s. 9-101; Tenże Autobiografia ..., j.w. s. 288-296; S. Momidłowski, Bp Sebastian Pelczar jako kaznodzieja, "Przegląd Homiletyczny", r. 10(1932), s. 255; T. Glenma, Ks. Józef S. Pelczar, jako profesor historii Kościoła na Uniwersytecie Jagiellońskim, "Rocz. Teol.- Kan.", nr. 4. /1957/ z. 1. s. 13-30.

Ks. prof. Józef Pelczar obok działalności dydaktycznej i kaznodziejskiej poświęcał się i pisarskiej. Podejmował przy tym tematy bardzo różnorodne, próbując np. w artykułach naświetlić katolickie stanowisko wobec aktualnych problemów światopoglądowych czy społecznych. Do 1900 r. jego bibliografia podmiotowa obejmowała 100 pozycji, spośród których za najpoważniejsze uchodziło "Prawo małżeńskie katolickie z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austrii, w Prusach i w Królestwie polskim", t. 1-3, wyd. 4, Kraków 1898, a także prace z zakresu ascetyki w ogóle i kapłańskiej w szczególności. Cenne i pożyteczne były również jego kazania. Chętnie czytano jego pracę na temat Piusa IX i jego stosunku do Polski. Historii zresztą, która była jego ulubionym przedmiotem w szkole, poświęcił szereg jeszcze innych prac<sup>6</sup>.

Ks. prof. Pelczar obok wymienionych rodzajów działalności angażował się na niwie społecznej. Spośród ważniejszych dokonań należy wymienić kierowanie przez niego - do chwili powstania Towarzystwa Szkoły Ludowej (TSL) w 1891 r. - Towarzystwa Oświaty Ludowej, której starał się nadać charakter katolicko narodowy. Współdziałał przy założeniu katolickiego czasopisma "Prawda" i Towarzystwa św. Łukasza skupiającego artystów plastyków. Najważniejszym jednak jego osiągnięciem z czasów pobytu w Krakowie w tej dziedzinie było zorganizowanie żeńskiego zgromadzenia zakonnego Służebnic Najświętszego Serca Pana Jezusa (sercanki). Głównym celem nowej rodziny zakonnej zatwierdzonej przez biskupa krakowskiego w 1894 r., a przez papieża w 1923 r. było sprawowanie opieki duchowej i materialnej nad służącymi i pielęgnowanie chorych w ich mieszkaniach. Zapewnieniu dla zgromadzenia warunków działalności i rozwoju poświęcił ks. Pelczar wiele energii i środków materialnych<sup>7</sup>.

Całokształt jego działalności w Krakowie uczynił z niego osobistość popularną, a ponieważ miał kilka cech ujmujących ludzi i skłaniających do szacunku, opinia publiczna widziała w nim kandydata na biskupa, o czym mu zresztą mówiono i przeciw czemu nie wzdrygał się. Po trzech nieudanych usiłowaniach przyjaciół wysunięcia go na biskupstwo, gdy przemyski biskup Łukasz Solecki w początkach października 1898 r. zapytał go czy zgodziłby się zostać przemyskim biskupem pomocniczym ks. Pelczar wyraził zgodę. Wobec czego biskup ordynariusz przedstawił go jako swego kandydata na to stanowisko. Zanim załatwiono związane z tym formalności, mianowano go dziekanem kapituły przemyskiej, a 27.02.1899 r. za zgodą rządu, papież prekonizował go jako tytularnego biskupa Miletopolis i sufragana przemyskiego. Podczas pożegnalnej uroczystości zorganizowanej przez Uniwersytet jego rektor, hr. Stanisław Tarnowski podkreślał pobożność nominata, działalność naukową w dziedzinie teologii i historii Kościoła, jak również wybitne zasługi na niwie społecznej i religijnej, oraz powołanie do życia, bądź ożywienie rozwoju szeregu pożytecznych instytucji, a wreszcie "wielki rozum, umiarkowanie i takt w postępowaniu"<sup>8</sup>.

Poświęcenie na biskupa otrzymał 19.03.1899 r., ale już w następnym roku, po śmierci bpa Soleckiego, dzięki poparciu krakowskiego biskupa Jana Puzyny i namiestnika Galicji Leona Pinińskiego, 17.12.1900 r. został mianowany ordynariuszem diecezji przemyskiej. Akt uroczystego objęcia rządów (ingres) nastąpił 13.01.1901 r. Rejestr jego dokonań z okresu ponad 20 letnich rządów jest długi. Przede wszystkim ożywił działalność duszpasterską. Dla tych celów zreorganizował sieć dekanatów i parafii, popierał zakładanie nowych placówek duszpasterskich, przeprowadził remont katedry, uratował istnienie zrujnowanego pojezuickiego kościoła w Przemyślu. Podjął skuteczne starania o zwiększenie liczby duchowieństwa w diecezji i alumnów Seminarium Duchownego z 85 do 120 osób. W 1902 r. rozpoczęło działać tzw. Małe Seminarium Duchowne, które walnie przyczyniło się do tego. Celem podniesienia poziomu kształcenia

---

<sup>6</sup> J. Bar, zestawiał bibliografię podmiotową prac błg. bpa Pelczara, (w ramach Autobiografii ... "Prawo kanoniczne", r. 3(1966), nr 1-2, s. 216-222 (do 1900 r.) - 265 (do 1948 r. obejmuje 630 pozycji. Są wśród nich jednak i takie, które noszą jego podpis, ale nie zostały przez niego zredagowane). Por. H. E. Wyczawski, Pelczar, J. S., Słownik polskich teologów katolickich, t. 3, Warszawa 1982, s. 336-345.

<sup>7</sup> Śliwa, J. S. Pelczar, Polski słownik biogr., t. 25, s. 548; Aktualnie (1991) Zgromadzenie liczy 625 sióstr i 23 nowicjuszek, 4 prowincje, w tym 2 w Polsce, Częstochowa, Zakopane, liczące 49 domów, 1 prowincja we Francji - 8 domów; 1 prowincja w USA - 7 domów. Dom generalny znajduje się w Krakowie. Podlegają mu bezpośrednio domy we Włoszech (5), Libii - 1, Zairze - 1, Boliwii - 3. Dziękuję za powyższą informację s. Ancilli).

<sup>8</sup> Glemma, art. cyt. s. 20; Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego 1898/99, Kraków 1899 s. 7.

polecono w wykładach z filozofii uwzględnić jej historię, tak filozofię jak i teologię fundamentalną wykładano w języku polskim i co ważniejsze, wprowadzono seminaria naukowe z kilku przedmiotów, jak filozofii, teologii fundamentalnej, moralnej, oraz seminarium historyczne homiletyczne. W 1906 r. do programu studiów wprowadzono socjologię, w roku następnym nauczanie języków wschodnich, w 1915 r. historię sztuki kościelnej<sup>9</sup>. Już w 1901 r. rozpoczął wydawanie urzędowego miesięcznika kurii biskupiej "Kronika Diecezji Przemyskiej", która w zamyśle inicjatora miała udostępnić swe łamy - i tak istotnie było - dla naukowej działalności duchowieństwa. Podobnym celem służyła zorganizowana przez niego biblioteka diecezjalna otwarta w 1902 r. oraz Muzeum Diecezjalne<sup>10</sup>.

Współdziałał z innymi biskupami polskimi i chyba główną rolę odegrał w staraniach o założenie w Rzymie Polskiego Hospicjum, mającego służyć polskim księżom studentom, a także biskupom przybywającym do Stolicy Apostolskiej. (Później przekształcono w/w Hospicjum w Papieski Instytut Polski/. On to w imieniu biskupów przedłożył w 1909 r. papieżowi odpowiednią prośbę, a 19.11.1910 r. poświęcił nową instytucję i jak zwykle wygłosił podniosłe kazanie<sup>11</sup>.

Wkrótce po objęciu rządów wznowił po 179 letniej przerwie działalność synodalną i w l. 1902-1914 odprawił synod i dwie kongregacje synodalne o walorze synodów, których uchwały zostały ogłoszone drukiem. Podjęto na nich postanowienia głównie o charakterze pastoralnym w przystosowaniu do aktualnych rozporządzeń czy zaleceń Stolicy Apostolskiej. Tak np. pod wpływem wskazań pap. Leona XIII zawartych w jego encyklice *Rerum novarum* (1891) podjął wysiłki w celu wzmożenia społecznej działalności duchowieństwa. Ożywił działalność bractw o celach społecznych. Zaczął w Przemyślu organizowanie robotników zakładając w 1899 r. stowarzyszenie robotników katolickich "Przyjaźń" i wybudował w 1901 r. dom dla tego stowarzyszenia. Duchowieństwu zalecał zakładanie tanich kuchni, spółdzielni spożywców, kas chorych, budowę tanich mieszkań. Dzięki niemu powstały dwie szkoły gospodarcze dla dziewcząt: w Korczynie (1906) i Przemyślu (1918). Popierał zakładanie ochronek. Dla ujednoczenia społecznej działalności Kościoła, a także celem zapobieżenia rozszerzaniu się radykalizmu społecznego biskup Pelczar założył w 1906 r. Związek Katolicko-Społeczny wzorowany na niemieckim *Volksverein*. Związek ów do połowy 1911 r. mógł się poszczycić wyraźnymi sukcesami na niwie społecznej i oświatowej dzięki zorganizowaniu po kilkadziesiąt czytelni i kółek rolniczych, kas pożyczkowych, ochotniczych straży pożarnych<sup>12</sup>.

Po pierwszej wojnie światowej Pelczar podjął bezskuteczną próbę ożywienia Związku, traktując go jako przeciwwagę projektowanej w środowiskach kościelnych katolickiej partii politycznej. W okresie 21.09.1914 - 12.06.1915 r., uchodząc przed zbliżającym się frontem, znalazł się Pelczar poza granicami diecezji. M.in. był wówczas w Rzymie, aby papieżowi przedstawić sytuację Kościoła na ziemiach polskich. Po powrocie w r. 1915 do Przemyśla zabrał się energicznie do naprawy materialnych i moralnych szkód wojennych. Rozwinął szeroką akcję charytatywną w porozumieniu z Komitetem Biskupim i przekształcił założony w r. 1914 Komitet Ratunkowy w filię Krakowskiego Biskupiego

---

<sup>9</sup> K. Kasperkiewicz, *Sługa Boży Józef Sebastian Pelczar, biskup przemyski obrz(ądku) łac(ińskiego)*, Rzym 1972, s. 202; J. Wołczański, *Ks. prof. dr Kazimierz Wais w diecezji przemyskiej (1865-1909)*, "Premisla Christiana", t. 1 (1878/88 s. 46-47; S. Krzywiński, *Działalność duszpasterska Józefa Sebastiana Pelczara biskupa przemyskiego w l. 1899-1924*, Lublin 1963 s. 57-58, m(nszps u autora).

<sup>10</sup> T. Śliwa, *Osiemdziesiąciolecie "Kroniki Diecezji Przemyskiej"*; tamże r. 67(1981), s. 126-135; Z. Bielałowicz, *Początki i współczesność Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu*, "Kronika Diec. Przem". r. 72(1987) s. 148-161. Muzeum było początkowo zlokalizowane w Seminarium Duchownym. Później przeniesiono go nad boczną nawę kościoła Najśw. Serca Pana Jezusa. Poświęcenie go tamże w 1908 r. wskazuje na końcową datę organizowania tej instytucji.

<sup>11</sup> Papież Leon XIII zapytany czy aprobuje ten projekt odrzekł: "nie tylko aprobuje, ale bardzo chwałę i aż pod niebiosa wynoszę"; W sprawie Polskiego Hospicjum w Rzymie, "Ateneum Kapłańskie", r. 1(1909), t. 2 s. 259-262; *Niezgoda, Wiemy ideałom*, s. 221-227.

<sup>12</sup> J. Bar, *Synody biskupa przemyskiego J. S. Pelczara*, "Ateneum Kapłańskie", r. 42(1950), t. 52, s. 198-210; Śliwa, *Pelczar. Polski sł. biogr.*, j.w. s. 549; W 1906 r. również arcybiskup lwowski Józef Bilczewski zwrócił się z apelem do duchowieństwa o zakładanie Związku Katolicko-Społecznego, który został zorganizowany dopiero w 1912 r. Osiągnięcia Związku Kat.-Społ. w diecezji przemyskiej przez niektóre osoby były kwestionowane; W. Urban, *Sługa Boży Józef Bilczewski arcbp metropolita Lwowski 1860-1923*, Wrocław 1977, s. 61, 98-99.



Komitetu. W celu przyścia z pomocą ubogim parafianom zaprowadził w r. 1915 Związek Mszalny. Zaangażował też zakładanie sodalicii mariańskich wśród młodzieży szkół średnich.

Jeszcze w początkach rządów Pelczara doszło do Konfliktu między nim a ks. Bronisławem Markiewiczem, proboszczem w Miejscu Piastowym w diec. przemyskiej. Po wystąpieniu ze zgromadzenia salezjanów ks. Markiewicz zaczął w r. 1897 organizować własne, męskie i żeńskie zgromadzenie zakonne Św. Michała Archanioła, wzorowane na pierwotnej regule salezjanów, a w oparciu o świeckie Towarzystwo "Powściągliwość i Praca". Gdy w r. 1902 Markiewicz wniósł prośbę do ordynariusza o zatwierdzenie nowych zgromadzeń, Pelczar, krytykując jego secesję od salezjanów, odmówił stanowczo zatwierdzenia założonej przez niego żeńskiej gałęzi zgromadzenia, natomiast 5.11. t.r. zatwierdził tymczasowo zgromadzenie męskie, zmienił jednak częściowo statuty Tow. "Powściągliwość i Praca" i wyznaczył diecezjalnego księdza, który w charakterze zastępcy Markiewicza miał czuwać nad wykonaniem zarządzeń biskupa. Gdy Markiewicz szybko zrezygnował z funkcji przełożonego, Pelczar wycofał swoje zatwierdzenie i zabronił tworzenia jakiegokolwiek kongregacji zakonnej. Na tym stanowisku wytrwał do r. 1921, choć materialnie wspierał zakłady ks. Markiewicza w Miejscu Piastowym. Natomiast w r. 1921 zgodził się, - by bp Adam Sapiecha erygował nowe męskie zgromadzenie na terenie diecezji krakowskiej, w której michaelici mieli swą placówkę, i przyjął je wówczas do diecezji przemyskiej<sup>13</sup>.

Poglądy polityczne i społeczne związały Pelczara ze środowiskiem konserwatystów krakowskich. Do ruchu ludowego zrażał go radykalizm społeczny jego przywódców, zwłaszcza Jana Stapińskiego. W działalności politycznej poważniejszej roli nie odegrał. Jego wystąpienia w Sejmie Galicyjskim (był posłem od r. 1900) dotyczyły głównie oświaty ludowej i chrześcijańskiego wychowania młodzieży. W okresie pierwszej wojny światowej opowiadał się za austro-polskim rozwiązaniem sprawy polskiej. Jeszcze w r. 1917 cesarz Karol I prosił go o popieranie tej koncepcji wobec innych biskupów galicyjskich. Po traktacie brzeskim z r. 1918 Pelczar gwałtownie potępił na wiecu odbytym w Przemyślu 17.02. t.r. stanowisko Austrii, czym naraził się na dezaprobatę cesarza. Po wojnie wypowiadał się w duchu ścisłego związku Kościoła z państwem i oparcia struktury państwa na zasadach katolickich. Godził się z koniecznością reformy rolnej za odszkodowaniem. Biskup Pelczar w okresie rządów w diecezji opublikował 42 listy pasterskie (3 wspólnie z innymi biskupami)<sup>14</sup>.

W stosunku do wiernych obrządku grekokatolickiego okazywał szczerą życzliwość. Na współkonsekratora po nominacji na biskupa poprosił ówczesnego biskupa przemyskiego tego obrządku, Konstantego Czechowicza. W trakcie wizytacji diecezji często wstępował do pobliskich cerkwi, był witany przez księży gr-kat. wraz z ich wiernymi. We współżyciu obu obrządków stał na stanowisku ścisłego przestrzegania tzw. Konkordii z roku 1863 regulującej te sprawy<sup>15</sup>.

Wszechstronna działalność Pelczara wypływała z jego żarliwej pobożności, w której był wychowywany od dzieciństwa. Studia teologiczne pogłębiły jego pobożność, toteż w jego życiu wewnętrznym Chrystus zajmował pierwsze miejsce, a znalazło to główny wyraz w kulcie Najświętszego Sakramentu i kulcie Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Kult eucharystii stanowi integralny element religii katolickiej, toteż i młody Pelczar zetknął się z nim. Najbardziej świadomie po raz pierwszy w chwili I komunii świętej. W trakcie nauki w szkole średniej, a zwłaszcza studiów teologicznych w Przemyślu i Rzymie na pewno uległ pogłębieniu. O jego skryzalizowaniu świadczy inicjatywa podjęta przez niego w Krakowie w porozumieniu z biskupem Janem Puzyną upowszechniania wśród kapłanów bractwa Najświętszego Sakramentu, którym nawet kierował w całej diecezji krakowskiej. W pierwszych latach po objęciu rządów diecezji przemyskiej reaktywował w diecezji to bractwo Najświętszego Sakramentu, wprowadził comiesięczną adorację kapłanów w katedrze - synod w 1902 r. i list pasterski z 1903 r. - ale niezależnie od niego zalecał uczestniczenie we mszy św.,

---

<sup>13</sup> Śliwa, art. cyt. s. 549. Zob. też J. Ataman, Kilka uwag na marginesie artykułu ks. prof. dr Aleksego Petraniego pt. "Zatarg ks. Bronisława Markiewicza z bpem Pelczarem", "Nasza Przeszłość" t. 41(1974), s. 255-276; A. Petrani, W odpowiedzi ks. prof. dr J. Atamanowi, Tamże, t. 43(1975), s. 275-284. Tenże, Kilka uwag na marginesie pracy s. Karoliny Kasperkiewicz pt. "Sługa Boży J. S. Pelczar bp przemyski", Rzym 1972, Tamże, s. 284-300; Karolina M. Kasperkiewicz, Sługa Boży, J. S. Pelczar bp przemyski o.ł. Szkic biograficzny. Rzym 1972, rec.: K. Górski, Tamże, t. 51(1979), s. 227-231.

<sup>14</sup> Śliwa, art. cyt. s. 549-550.

<sup>15</sup> Kasperkiewicz, dz. cyt., s. 172-173, 199.

komunię św. sakramentalną i duchową, oraz adorację. Zalecał np. otwieranie kościołów po południu na pewien okres czasu. W parafiach polecił odprawiać 4-6 publicznych adoracji Najśw. Sakramentu w ciągu roku. Dekret pap. Piusa X z 1905 r. o częstszej, a nawet codziennej komunii św., drugi z 1910 r. o wczesnej komunii św. dzieci stanowiły bodziec i dla biskupa Pelczara w podtrzymywaniu tego kultu, choć nie można powiedzieć, że wszystkie te zalecenia wprowadzał natychmiast i dosłownie. Do upowszechnienia się kultu Najśw. Sakramentu przyczynił się przez swoje pisma ascetyczne, jak choćby "Podręcznik adoracji Przenajświętszego Sakramentu Ołtarza", Przemyśl 1913, =3), czy trzeci tom "Jezus Chrystus wzorem i mistrzem kapłana", zatytułowany "Jezus Chrystus w Przenajświętszym Sakramencie wzorem i mistrzem kapłana", Przemyśl 1911 r. W innych dziełach ascetycznych także zresztą poruszał tę tematykę. W jego osobistej pobożności kult ten zajmował miejsce istotne. Wyrażał się zaś w nabożnym odprawianiu mszy św., codziennych adoracjach Najświętszego Sakramentu, odprawianiu nabożeństw, procesji eucharystycznych, czynnym uczestniczeniu w kongresach eucharystycznych - w 1912 w Wiedniu, w 1922 w Rzymie<sup>16</sup>.

W latach 60 XIX w. nastąpiło ożywienie kultu Najświętszego Serca P. Jezusa, a ujmując rzecz ściślej - miłości Chrystusa ujętej w symbolu serca. W tym znaczeniu ślady tego kultu pojawiły się w okresie średniowiecza (w II tysiącleciu). W czasach nowożytnych został sformułowany w XVII w. dzięki objawieniom s. Małgorzacie Marii Alacoque. Utrzymywał się i w wieku XVIII. Polska już od 1765 r. miała przywilej udzielony przez Stolicę Apostolską oddawania czci Najświętszemu Sercu P. Jezusa w formie odprawiania specjalnej mszy św. i oficjum brewiarzowego. W XIX w. nastąpił rozkwit tego nabożeństwa. W 1856 r. pap. Pius IX polecił odprawiać tę mszę św. i odmawiać oficjum w całym Kościele. W 1864 r. ogłosił s. Małgorzatę Marię Alacoque błogosławioną. Pap. Leon XIII w 1889 r. podniósł ważność święta do najwyższej rangi, co łącznie przyczyniło się do ożywienia tego kultu. Równocześnie w 2 połowie tego wieku pojawiły się nowe praktyki, nabożeństwa, bractwa Najśw. Serca P. Jezusa. Pobyt ks. Pelczara w Rzymie i rozwój tego nabożeństwa wpłynął na jego pogłębienie i u niego. Znalazło to wyraz w jego dwukrotnym nawiedzeniu Paray-le-Monial, tak związanego z błog. Małgorzatą Marią Alacoque, i w nadaniu nazwy rodzinie zakonnej utworzonej przez niego - "Służebnice Najświętszego Serca Pana Jezusa". Tematyka powyższa zajęła również ważne miejsce w jego ascetycznym piśmiennictwie m.in. "Objawienie się Najśw. Serca P. J. i żywot błg. Małgorzaty Marii Alacoque, Przemyśl 1904, czy "Pasterz według Serca Bożego" Lwów 1913, co należy traktować także jako refleks jego osobistego religijnego przeżywania kultu wobec Najświętszego Serca P. Jezusa<sup>17</sup>.

Religijna atmosfera domu rodzinnego miała wyraźny rys Maryjny. Główny wpływ w tym okresie wywierała na niego jego matka Marianna gorliwa czcicielka Najświętszej Maryi Panny. Jej to ofiarowała dwoje pierwszych dzieci po ich narodzeniu się. Trzecie - Józefa - ofiarowała Jej jeszcze przed urodzeniem go, o czym później go powiadomiła. W jego rozumieniu zobowiązywało go to do szczególniejszego kultu NMP. W latach szkolnych w Rzeszowie, a zwłaszcza w Seminarium Duchownym w Przemyślu kult ten wyrażał się w częstych modlitwach przed obrazem NMP w kościele oo. Bernardynów i w kościele gimnazjalnym, pieśniach maryjnych i w udziale w nabożeństwach maryjnych<sup>18</sup>.

W okresie studiów teologicznych w Przemyślu, pod wpływem wydarzeń politycznych - wybuch powstania styczniowego w 1863 r. - dokonała się u niego symbioza uczuć patriotycznych i czci wobec Najświętszej Maryi Panny jako Królowej Polski. Później znalazło to wyraz w kulcie obrazu częstochowskiej Madonny. W Rzymie zetknął się z ożywionym kultem przywileju Niepokalanego Poczęcia Najśw. Maryi Panny, skonkretyzowanym w ogłoszonym w 1854 r. przez pap. Piusa IX dogmacie, potwierdzonym, jak pojmowano, objawieniami w Lourdes w 1858 r. Żarliwymi jego zwolennikami byli księża zmartwychwstańcy - kierownicy duchowni ks. Pelczara. Przy współudziale ks. Ambrożego Józefa Kajsiewicza (+1873) powstało w Rzymie (1854) Zgromadzenie Sióstr Niepokalanek. Pod wpływem tych

---

<sup>16</sup> Niezgoda, Wiemy ideałom, s. 235-256. Pelczar, Acta et statuta synodi dioeceseanae Premisliensis, quam a. d. 1902 habuit, Premisliae 1903 s. 115-122, 190-192.

<sup>17</sup> Pelczar, Acta et statuta ..., s. 192-194; Niezgoda, dz. cyt. s. 257-279; Podleski, Charakterystyczne cechy duchowości ..., J. S. Pelczara, "Śląskie Studia Hist.-Teolog.", t. 10/1977), s. 187-197; C. Richstaeter, Herz Jesu., Lexikon für Theol. und Kirche, Bd 4, Freiburg 1932, k. 1011-1015.

<sup>18</sup> Niezgoda, Wiemy ideałom, s. 280-284.

okoliczności kult Niepokalanego Poczęcia NMP stał się od czasów rzymskich istotnym elementem maryjnej pobożności ks. Pelczara<sup>19</sup>. Znalazł on wyraz w osobistych praktykach religijnych. W czasie rekolekcji odprawionych w Kolegium w październiku 1867 r. wśród postanowień powziętych wówczas zobowiązał się codziennie odmawiać jedną cząstkę różańca, co w kwietniu następnego roku potwierdził prywatnym ślubem: "wszystkie czynności i najmniejsze ofiarować Jezusowi i Maryi i prosić ich o błogosławieństwo dla siebie" ... "rozszerzać usilnie cześć i miłość do Najświętszego Sakramentu i do Najświętszej Maryi Panny ..." <sup>20</sup>.

Ulubioną formą kultu NMP u ks. Pelczara były pielgrzymki do sanktuariów maryjnych wiążące się zapewne z pragnieniem poznawania świata. Nawiedził więc i to kilkakrotnie obrazy NMP w Leżajsku i Starej Wsi, znajdujące się na terenie diecezji, ale także inne w Galicji, później w Częstochowie, a także najstynniejsze w Europie, zwłaszcza włoskie. (We Włoszech był w ciągu swego życia 20 razy). Ważnym wkładem ks. Pelczara w rozwój kultu Njśw. Maryi Panny było piśmiennictwo Maryjne: "Kazania na uroczystości i niektóre święta Najświętszej Panny Maryi", Kraków 1889, cz. 2 Kr. 1891, toż, cz. 1-2, wyd. 2 Kr. 1896; "Czytania duchowne o Najświętszej Pannie Maryi", Przemyśl 1904; "Krótkie wskazówki, jak w odmawianiu różańca modlitwę ustną łączyć z rozmyślaniem", Przemyśl 1917, wyd. 2 1918.

Oprócz tego wygłosił cały szereg kazań, niekiedy na tłumnych nabożeństwach. Do kultywowania nabożeństwa do NMP. zobowiązał zgromadzenie ss. Sercanek. Temu samemu celowi służyły okolicznościowe artykuły ogłaszane w różnych czasopismach<sup>21</sup>. W 1891 r. z okazji 100 rocznicy uchwalenia Konstytucji 3-Maja on głównie przyczynił się do przeszczerzenia do Krakowa ze Lwowa bractwa NMP Królowej Korony Polskiej, oraz wydawania (raz w roku) pisemka "Posłaniec Bractwa NMP Królowej Korony Polskiej".

Z chwilą objęcia rządów w diecezji przemyskiej, możliwości bpa Pelczara w kształtowaniu życia religijnego duchowieństwa i wiernych - w tym kultu wobec NMP - bardzo się poszerzyły. Już w I liście pasterskim z 1901 r. polecił diecezję i siebie opiece NMP. Tej formie pobożności poświęcił jeszcze 4 inne listy pasterskie. Na synodzie diecezjalnym odprawionym w 1902 r. nakazał zakładanie sodalicii mariańskich, bractw różańcowych. Wprowadził do diecezji bractwo NMP Królowej Korony Polskie, które w 1910 r. złączył ze Związkiem Katolicko-Społecznym, celem obudzenia do niego większego zaufania wśród ludności wiejskiej odnoszącej się raczej nieufnie do "Związku". Ukoronował cztery obrazy NMP w diecezji przemyskiej czczone, jako łaskami słynące. Na II Kongresie Mariańskim poświęconym głównie problemom społecznym, sprawy kultu maryjnego również odgrywały znaczną rolę<sup>22</sup>.

Celem rozpowszechnienia i pogłębienia kultu NMP wykorzystywał wszystkie nadające się do tego okazje. Pięćdziesiątą rocznicę ogłoszenia dogmatu Niepokalanego Poczęcia NMP polecił wspominać już od listopada 1903 r. przez odprawianie wotywy o tym przywileju NMP w 8 dniu miesiąca, a szczególnie uroczystość samo święto. Z tej okazji zorganizował pielgrzymkę do Rzymu. W następnym roku w uroczystość Bożego Narodzenia polecił uczcić 250 rocznicę Obrony Częstochowy przed szwedzkim najazdem, a w następnym z kolei, w I niedzielę maja taką samą rocznicę złożenia przez króla Jana Kazimierza ślubów, w których ogłosił NMP opiekunką i królową swego państwa, Za zgodą Stolicy Apost.

---

<sup>19</sup> Niezgoda, Wierny ideałom, s. 280-290, 307-310; Tenże, Kult Maryi Królowej Polski w życiu i działalności bpa J. S. Pelczara, "Studia Claromontana", t. 4(1975), s. 196-200.

<sup>20</sup> Pelczar, Krótka kronika ... j.w., 74-75, 82; Kasperkiewicz, dz. cyt. s. 91-94.

<sup>21</sup> Pelczar, Autobiografia ... j.w. s. 216-265 - J. Bar, (oprac.), bibliografia P.; H. E. Wyczawski, Pelczar J.S., Słownik polskich teologów katolickich, t. 3, Warszawa 1982, s. 336-345. Kazań o NMP opublikował łącznie- 50). Ks. Stefan Momidłowski (+1958), - który był kapłanem przez cały czas kierowania diecezją przez bpa Pelczara charakteryzując go jako kaznodzieję uznał, że miał za słaby głos do opanowania nim tłumów. Art. cyt. s. 259.

<sup>22</sup> W 1900 r. bp Pelczar ukoronował tzw. górny obraz wizerunku NMP w Starej Wsi. Koronacja właściwego słynącego obrazu MB Starowiejskiej odbyła się w 1877 r. przez nuncjusza papieskiego w Wiedniu Ludwika Jacobiniego. Kilka dni wcześniej, w ramach przygotowań do uroczystości głównej, ks. Pelczar wygłosił kazanie o królowaniu i opiece NMP nad narodem polskim, wydrukowane w Krakowie w 1885 r. Pelczar, krótka kronika ..., j.w. s. 91-92; J. Jałowy, Homo Marianus - ks. bp Józef Pelczar, jako szczególnie czciciel NMP. W 1 rocznicę zgonu, "Sodalis Marianus" r. 24(1925), nr 7-8, s. 111,115; R. Sawicka, Homo Marianus, s. Boży J. S. Pelczar, "Jasna Góra", r. 8(1990), nr 3, s. 29-32; Księga Pamiątkowa II Kongresu Mariańskiego Polskiego ... odbytego w Przemyślu 26 - 28.08.1911 r. Przemyśl 1912; Pelczar, Acta et statuta ... s. 194-195.

od 1907 r. za wzorem archidiecezji lwowskiej, również i w przemyskiej w I niedzielę maja obchodzono święto Królowej Korony Polskiej. W 1907 r. wprowadził do diecezji święto objawienia się NMP w Lourdes (11.2), Matki Boskiej Dobrej Rady (26.4), i Nieustającej Pomocy (27.6). Z tych samych motywów polecił w 1910 r. uczcić w diecezji rekoronację Matki Boskiej Częstochowskiej. Zwycięstwo wojsk polskich w wojnie polsko-radzieckiej w połowie sierpnia w 1920 r. stanowiło dla niego potwierdzenie wiary w szczególniejszą opiekę NMP nad narodem polskim. Sprawie tej poświęcił w 1921 r. 2 listy pasterskie. W tak gorliwie propagowanym i praktykowanym kulcie NMP bp Pelczar widział środek do podtrzymania polskich tradycji religijnych i spoiwo łączące podzielony wskutek rozbiorów naród polski<sup>23</sup>.

Nauczanie błg. J. S. Pelczara o NMP nie wykraczało poza tradycyjną teologię Maryjną, Zgodnie z tym, podstawą był przywilej Jej Boskiego Macierzyństwa. W NMP widział wzór chrześcijańskiej doskonałości, Pośredniczkę między Bogiem i ludźmi, Matkę, Królowę. Wskazywał na podobieństwo między macierzyństwem duchowym NMP i Kościoła, oraz na związek między NMP a eucharystią poprzez Wcielenie. W nauczaniu tym był zależny głównie od pap. Piusa IX, św. Franciszka Salezego<sup>24</sup>.

Po pierwszej wojnie światowej był Pelczar seniorem wśród biskupów polskich, ale nie tylko dlatego - szanowano go. Pewnym tego wyrazem było zaproszenie go na współkonsekratora przez I nuncjusza papieskiego w Polsce Achillesa Rattiego mianowanego biskupem w 1919 r. W roku następnym wziął udział wraz z innymi biskupami polskimi w akcie ofiarowania narodu polskiego Najświętszemu Sercu P. Jezusa i Najświętszej Maryi Panny.

W dniu 19.03.1924 r. obchodził 25-lecie otrzymania sakry biskupiej. W 10 dni później (28.3) zmarł. Polecił się pochować w kaplicy NMP Częstochowskiej w odrestaurowanym przez niego kościele Najśw. Serca Pana Jezusa. W 1991 r. jego szczątki przeniesiono do katedry.

Całokształt działalności bpa Pelczara, a zwłaszcza starania o ożywienie religijnego życia diecezji przemyskiej wypływające z jego osobistej pobożności, której wiarygodnym świadkiem było zgromadzenie ss. Sercanek sprawiły, iż one to wystąpiły z inicjatywą podjęcia starań o jego beatyfikację. Po uzyskaniu aprobaty biskupa ordynariusza Franciszka Bardy w l. 1954-1957 przeprowadzono na terenie diecezji tzw. proces informacyjny stanowiący pierwszy etap procesu beatyfikacyjnego. Po przebadaniu przez Kongregację do Spraw Beatyfikacji i Kanonizacji zebranych pism i akt, w 1989 r. ogłoszono w Rzymie dekret o heroiczności cnót biskupa Józefa Sebastiana Pelczara. W wyniku dalszego postępowania beatyfikacyjnego w dniu 2.06.1991 r. podczas uroczystej mszy św. celebrowanej przez pap. Jana Pawła II w Rzeszowie sługa Boży biskup Józef Sebastian Pelczar został zaliczony przez Papieża w poczet błogosławionych Kościoła katolickiego, co autorytatywnie potwierdziło opinię o jego świętobliwym życiu.

## Summarium

Josephus Sebastianus Pelczar die Januari anno 1842 in Korczyna dioecesis Premisliensis natus est. Die 17 Julii a. 1864 Premisliae ordinatus, Romae autem studiis finitis lauream in theologia et iure canonico adeptus est. Anno 1868 reversus Premisliam per aliquot tempus curae pastoralis se dedicavit, deinde professor theologiae pastoralis in Instituto Theologico Premisliensi factus est. Ab a. 1877 professor historiae ecclesiasticae et iuris canonici, deinde theologiae pastoralis in Universitate Jagellonica Cracoviae, fuit. Gratia activitatis didacticae, litterariae (auctor multorum operum scientificorum), homileticae, preesertim autem in ambitu sociali, famam viri docti, ecclesiae dediti, ac devotissimi, Cracoviae et in Galicia adeptus est. Anno 1894 fundavit Congregationem Servularum Sacratissimi Cordis Jesu, quae nunc (1991) 625 sorores et 23 novitias numerat.

---

<sup>23</sup> Jałowy, art. cyt. j.w.; K. Kaczor, Ożywienie nabożeństw w diecezji przemyskiej przez biskupa J. S. Pelczara, Lublin 1977, s. 69-85 (mps w Bibl. KUL, Archiw. Zgromadz. ss. Sercanek w Krakowie S. D-VIII 2/9 i u autora. Bezskutecznie, choć dwukrotnie prosił Stolicę Apost. o włączenie do litanii loretańskiej 3 nowych wezwań: Matko Najświętszego Sakramentu, Matko Serca Jezusowego, Matko Nieustającej Pomocy.

<sup>24</sup> Niezgoda, Kult Maryi Królowej Polski ..., j.w. s. 203-204; B. Mikołajewski, Maryja i Eucharystia w życiu sł. B. bpa J. S. Pelczara, Roma 1985, s. 10-12. Autor zwrócił uwagę na to, że podobnych określeń na temat związku Maryi z Eucharystią użył pap. Paweł VI i Jan Paweł II - s. 7, Kraków, Arch. Zgr. ss. Sercanek - S. D-VI-44.



Anno 1899 episcopus auxiliaris Premisliensis consecratus, die autem 17 Decembris 1900 tanquam episcopus ordinarius Premisliensis, preconisatus est. Activitatem litterariam etiam durante regimine dioecesis non desiit. Scopus autem principalis activitatis eius erat sublevare ad altiorem gradum vitam religiosam cleri et fidelium. Dioecesim visitavit, organisationem parochialem et decanalem in dioecesi auxit et reformavit. Primus episcoporum latinorum Galiciae, tres synodos celebravit, XLII litteras pastorales promulgavit, "Societatem catholicam et sociale" a. 1906 ad promovendam activitatem socialem et culturalem, inter fideles fundavit. Eius activitas pastoralis tanquam ex fonte, ex religiosa vita interna effluebat. Devotio subiectiva episcopi Pelczar tribus principalibus ex elementis consistebat i.e. devotionae erga Sacratissimum Eucharistiae Sacramentum, Sanctissimum Cor Jesu et Beatam Virginem Mariam. Heac forma ultima continebat specialem devotionem erga Beatissimam Virginem Mariam - Reginam Poloniae et Immaculatam Conceptionem V.M.

Beatifictio episcopi Pelczar die 2 Junii a. 1991 Resoviae, auctoritate papae Joannis Pauli II facta, comprobatio opinionis de sanctitate vitae episcopi aestimatur.